

ВОЙНАТА, ЦЪРКВАТА И МИРЪТ В ЗАПАДНА ЕВРОПА. ПОГЛЕД В ПЕРИОДА X – XII ВЕК

Ивелин Иванов

Дълбоко в своите идеи християнското учение отхвърля въоръженото насилие. Когато един от сподвижниците на Исус се опитал да го защити при предателството в Гетсиманската градина, той бил укорен. “Повърни ножа си на мястото му, защото всички, които се залавят за нож, от нож ще загинат!” – четем в евангелие от Матей (26,52)¹, а във второто си послание към коринтяните апостол Павел наставлявал: “...Защото оръжията, с които воюваме, не са плътски, но пред Бога са силни за събаряне на крепости” (10,4)². Свети Августин Блажени, един от църковните Отци, който преживял ужаса на варварските нашествия и осъзнал слабостта на духовните оръжия в борбата срещу еретиците и езичниците, положил идейните основи на църковната доктрина за войната и мира. Августин изтъкнал неизбежния характер на войните и ги разграничил на справедливи и несправедливи, като наставлявал: “Войната е лоша, но за тия, които умрат в бой, Господ не ще затвори вратите Небесни”³. Тези основополагащи идеи били подети и доразвити в следващите векове. През 878 година папа Йоан VIII се обърнал към френските епископи със следните думи: “Този, който се бори храбро срещу езичниците и неверниците, който поддържа с благочестие католическата вяра, ще влезе за почивка във вечния живот”⁴. През същия IX век тази идейна насока била продължена в проповедите на свети Леон: “Който умре в битка срещу неприятелите на християнството, за него Господ не ще затвори портите Небесни”⁵. Всъщност последното било точно следване на Августиновите проповеди. Тези мисли били доразвити от яркия енциклопедист на Средновековието, бележития ерудит

Винсент от Бове. Според него съществували три условия, които придавали справедлив характер на войната: на първо място, авторитетът на владетеля, на второ място – справедливостта, и на трето – правото⁶.

Всъщност църковната концепция за войната не се развивала само на идейно-теоретично ниво. От IX век нататък, притиснати от силния арабски и нормански натиск, папите започнали изграждането на въоръжена сила, наречена “милиция на Христа”, чиято задача била защитата на християнското Отечество⁷. Според римската църква всички християни независимо от своята етническа или политическа принадлежност били обединени в една християнска република начело с папата. Въоръжената защита на тази християнска република осъществявал военният елит на обществото – рицарското съсловие.

Арабската заплаха над християнските владения в Сицилия, Южна Италия и Испания през XI век провокирала организирането на военни походи, в чиято подготовка имал значителна роля Клюнийският орден и неговото ръководство. Този орден бил в основата на едно широко реформаторско движение в католическата църква, чиито цели били стягане на вътрешноцърковната дисциплина и откъсване от влиянието на германските императори. Мнозина от абатите на манастира Клюни в Бургундия, където бил главният център на ордена, били в тесни родствени и дипломатически връзки с кралете на Арагон и Кастилия. След организирането и провеждането на поход срещу арабите клюнийците получавали нови поземлени владения в завоюваните територии. Така се появила пряка заинтересованост на папството от походите в Испания, които допринесли за оформяне на доктрината за свещената война за защита на вратата.

За пръв път идеята за свещена война срещу маврите била използвана при похода на южноиталианските нормани в Сицилия. През 1060 година норманският вожд Робер Гискар и брат му Роже замислили да атакуват сицилийските маври и влезли в дипломатически контакт с папа Александър I, който ги окуражил и им изпратил знамето на свети Петър като символ на пряката си

подкрепа. С това походът придобил облика на война за вярата, което Робер и Роже изтъквали многократно пред своите войски⁸.

През 1063 година папа Александър II призовал на поход срещу маврите в Испания, които притеснявали християните и нападнали техните градове⁹. Този призив привлякъл много южнофренски и провансалски рицари, които се оформили в бъдеще като основните участници в Реконкистата на Испания. Един от мотивите за участие наред със силното религиозно чувство бил и законът за майората или старшинството, според който само най-големият син на рицаря наследявал феода или поземленото владение. Останалите били принудени да се впуснат в търсене на сеньор и владение. При този първи поход от 1063 година било взето за пръв път решение за опрощаване на греховете на всички загинали във войната срещу арабите.

Политическата линия на папа Александър II била продължена и при приемника му Григорий VII – един от най-изтъкнатите понтифeksi, представител на реформаторското клонийско движение. В едно свое писмо до епископ Арно д'Ажерон той се допитвал дали да бъдат опростени греховете на Роже I, граф на Сицилия и Калабрия, заради заслугите му в борбата срещу мюсюлманите. През 1089 година папата ангажирал принцовете на Каталуня във възстановяването на град Таракона в Северна Испания, а в същото време призовавал желящите да се поклонят на гроба господен да се насочат към града за отпор срещу неверниците¹⁰. Така започнатото от Александър II дело било продължено и доразвито. Войната срещу езичниците и мюсюлманите под егидата на папството се превръщала в една усъвършенстваща се религиозно-военна доктрина. Нейните посоки не били ограничени само срещу арабите в Испания и Италия. В няколко свои писма Григорий VII призовавал за поход на Изток, срещу селджуките в Мала Азия и Палестина. В писмо до херцога на Бургундия от 02.02.1074 година папата призовавал за помощ както срещу заплашващите го от юг нормани, така и срещу неверниците, които заплашвали Константинопол. Подобни искания били отправени и към германския император Хенрих IV¹¹. Независимо от проблемите с вътрешноцърковните борби, натиска на императора и норманите Григорий VII прилагал

неотклонно идеята и практиката на свещената война. В нейното използване и усъвършенстване римският престол виждал най-сигурния път за успешна защита и разширяване на влиянието си.

При папа Урбан II (1088 – 1099 г.) тази политическа линия постигнала реален и видим успех, който придобил материален израз в организирането и провеждането на Първия кръстоносен поход за освобождаването на гроба Господен от властта на селджуките. Начело на войските застанало духовно лице – епископ Адемар Монтейски, а опрощаването на греховете се наложило като постоянна практика за участващите в похода. За разлика от походите в Испания от втората половина на XI век били опростени греховете не само на тези, които ще загинат в битките, а на всички участващи в похода, като църквата гарантирала неприкосновеността на имуществата им по време на кръстоносния поход^{1 2}. С последното решение била извършена още една важна крачка по пътя към окончателното оформяне на църковната доктрина за войната. Първият и последвалата го поредица от кръстоносни походи се оказали мощен катализатор и практически коректор на концепцията за легитимността и характера на войната и в частност – на свещената война като резултат от сблъсъка между християнството и последната голяма монотеистична религия – исляма. В резултат от възраждането на римското право, на църковната и обществената еволюция и на поредицата кръстоносни походи, през втората половина на XIII век се утвърдила позицията, че справедлива е войната за защита на земята и традиционния начин на живот, за възвръщането на собственост, присвоена от някого, или дори за насилствено налагане на справедлива присъда¹³. Като несправедливи се приемали войните за завоюване на чужди територии и за промяна на религията. Според папа Иннокентий IV например светите места в Палестина били християнска собственост, осветена от присъствието на Христос. Като негов заместник на земята папата смятал, че има право да възстанови християнската юрисдикция в Ерусалим¹⁴. Казано иначе, папството проектирало васално-сеньориалните отношения в спора за владенето на Палестина. Тъй като Христос бил върховен “сеньор” на тези земи, неговият “васал” – папството – бил длъжен да възстанови владенията на своя сеньор.

Освен гореизложеното справедлива била и войната за наказание на грехове и папата можел да обяви поход срещу владетел неверник не защото последният не е християнин, а защото застрашава християни или пък е съгрешил, като не допуска християнски мисионери във владенията си или пък не пропуска християнските поклонници до светите места¹⁵.

Прекият натиск на араби, нормани, маджари и играел безспорно важна роля в оформянето на войнствената политика на западната църква, но опасността не идвала само отвън, от страна на езичниците и мюсюлманите. Противно на евангелските призови за мир между християните, в периода IX – XI век западноевропейските територии били разкъсвани от вътрешни междуособици, частни войни и несигурност.

Още по силата на старите франкски закони всеки, който се смятал за оцетен, можел да избира между частна война и обществен съд. В случай че съдът произнесял присъда по спора, частната война ставала незаконна. Много честа практика в обичайното право на германските племена била и прилагането на съдебен дуел, при който двете спорещи страни разрешавали чрез оръжие спор за владеенето на земя¹⁶. По-късно Карл Велики забранил частните войни с капитуларий от 802 година, но при непосредствените му приемници тази практика не само се възродила, но и се превърнала в част от феодалното право. Боманоар, живял през XIII век, свидетелства, че независимо от усилията на църквата и кралете частните войни били често срещани¹⁷. Ако положението било такова през XIII век, то лесно можем да си представим мащабите на анархията и междуособиците през предходните векове. Войните между замъци, градове и провинции и повсеместното разбойничество на част от аристокрацията спъвали производството и търговските връзки. В тази трудна ситуация, в която войната и мирът били доста неясни и преплитачи се състояния, католическата църква оглавявала недоволството срещу частните войни и насочила тази обществена сила в руслото на своите стремежи. Църковната идея за мир между християните се появила и развила в средите на Клюнийския орден, за който вече споменахме. Клюнийците наред със спазването на вътрешноцърковна дисциплина и отхвърляне на симонията започ-

нали открита борба срещу частните войни, нападенията над църковни храмове и техните служители чрез движението за Божи мир.

Първи постановления за Божи мир били приети на събора в Шарру (Южна Франция) от 989 година¹⁸. Прекият повод бил свързан с насието над църковните служители и храмове, като била обявена анатема срещу грабителите на църквите, свещениците и бедняците. Тази линия на действие била продължена и на свикания през 990 година събор в Нарбон¹⁹. Тези първи опити за омиротворяване те довели до съществени резултати, тъй като инициативите били инцидентни, а решенията на съборите били валидни само на територията на определена църковна епархия. Всъщност единен механизъм за налагането на Божия мир все още не съществувал. До началото на XI век църковните събори налагали евангелския мир като идеал, към който трябва да се стреми обществото, но това било трудно реализуемо. Появила се необходимостта от конкретни действия и механизъм, който да прилага на практика мира в обществото. Такъв механизъм бил открит в обявяването на Божието примирие. По презумпция църквите, клириците, монасите, гробищата, манастирите, децата, пътниците, жените, земеделците и техните сечива се ползвали от вечен мир и закрила, а Божието примирие забранявало военните действия в определени дни на седмицата и в по-продължителни периоди.

Първото постановление за Божието примирие било прието на синод в епархията на Елн, Близо до Тюлюж, на 17.05.1027 година. Постановено било никой да не напада неприятелите си на територията на графство Русийон от деветия час (3 часа следобед) в събота до първия час (6 часа сутринта) в понеделник с цел проява на подобаващо уважение към неделята²⁰. Друго постановление било прието на събора в Лимож на 15.11.1031 година. Там било взето решение за отлъчване от лоното на църквата не само на отделни личности, но и на цели територии, в случай че бароните не спазват примирието. Освен това били отправени обвинения и заплахи и срещу епископите, които не налагали Божието примирие в своите диоцези²¹. Въпреки твърдите мерки невинаги отлъчването или духовното наказание имали достатъчно силен ефект в борбата срещу войните и грабежите. Ето защо епископите на много диоцези

във Франция въвели и материален стимул за бароните, които се присъединявали към съюза за Божи мир. Те били възнаграждавани със средства, събирани чрез специален църковен данък, наричан *rahiagium* (от *рах*, мир). С част от този данък били заплащани и разходите по действията за усмиряване на неподчиняващите се барони. В същия дух протекъл и съборът в Нарбон през 1054 година, където било взето решение, че убийството на християнин е равносилно на проливането на кръвта Христова²². В течение на годините Божият мир и Божието примирие придобивали все по-масов и общовалиден характер. С такава насоченост бил и декретът, приет на събора в Клермон през 1095 година в присъствието на папа Урбан II. Декретът утвърждавал мирните периоди в края на седмицата и между големите църковни празници и налагал целогодишно покровителство над живота, честта и имота на каноници, клирици, монаси, жени с техните придружители и пътниците. Като наказание за убийство декретът налагал седемгодишно изгнание. Като изпълнители на наказанията срещу нарушителите на мира се ангажирали графът и неговите войници, които действали в случай че архиепископът ги извести за нарушение на Божието примирие²³. По този начин бил изграден ефективен механизъм, който координирал действията на духовната и светската изпълнителна власт и в който духовната власт заемала безспорно водеща и първостепенна роля. На същия събор папата издигнал призива за кръстоносен поход на Изток, за освобождаване на Светите места от властта на селджуките. Светият отец призовал за спиране на междуособните войни и за насочване на силите срещу неверниците²⁴. Така, налагайки принципите на Божия мир сред християните и насочвайки ги срещу неверниците, потисканата вътрешна агресивност била не само осъждана, но и насочена извън пределите на латинския свят. Това била последователна и целенасочена политика, която продължила и през следващия XII век с продължаване на кръстоносните походи и утвърждаването на Божия мир, който от едно епископално и френско в основата си движение се прехвърлил и в немските територии. Като следствие на тези действия католическата църква забранила през 1137 година употребата на особе-

но смъртоносни за времето оръжия като лъка и арбалета в сражения между християни.

Всъщност в решенията на Клермонския събор от 1095 година забелязваме преплитането на две основни направления в църковната политика: концепциите за войната и мира. Тези две исторически и политически реалности, които са в постоянна взаимовръзка, наложили своя отпечатък върху църковната идеология и практика в прехода от късната античност към високото средновековие. С всички свои действия по въпросите на войната и мира католическата църква преследвала решаването на два основни проблема в своето развитие: на първо място, вътрешноорганизационното си укрепване, и на второ – разширяване на външнополитическото си влияние. Поемайки ролята на обществен умиротворител, изграждайки своя концепция за легитимността на войната и сакралността на вътрешния мир, църквата успяла да укрепи позициите си в обществения живот, във взаимоотношенията си със светската власт и да заяви амбиции за върховенство. В тези свои действия папският престол проявил завиден практицизъм и реализъм. Войната и мирът станали важна и неотменима част от църковната политика.

БЕЛЕЖКИ

¹ Нов завет, София, 1938 г. Светото евангелие от Матей, гл.26, аб. 52.

² Нов завет, София, 1938 г. Второто послание на апостол Павла към Коринтяните, гл.10, аб.4.

³ **Gotier, Leon.** La Chevalerie. Paris, 1969, p.27.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ **Morrisson, Cecile.** Les croisades. Paris, 1969, p.12

⁸ **Rousset, Paul.** Les origines et le caracteres de la premier croisade. Paris, 1945, p.37–38.

⁹ **Morrisson, Cecile.** Les croisades, p.12.

¹⁰ **Rousset, Paul.** Les origines et le caracteres de la premier croisade, p. 50–51.

¹¹ Ibid.

¹² **Стасюлевич, М.** История средних веков в ее писателях и исследованиях новейших ученых. С. Петербург, 1887, с. 90. Виж още: **Заборов, М. А.** История крестовых походов в документах и материалах. Москва, 1977, с. 52.

¹³ **Morrisson, Cecile.** Les croisades, p. 106.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ **Йонов, М., Й. Николов.** Христоматия по история на средните векове. София, 1979 г, с. 52.

¹⁷ **Стасюлевич, М.** История средних веков в ее писателях и исследованиях новейших ученых, С.-Петербургъ, 1886, т. II, с. 890.

¹⁸ **L'Europe au Moyen age.** Documents expliques, Paris, 1969, p. 271.

¹⁹ **Стасюлевич, М.** История средних веков в ее писателях и исследованиях новейших ученых. С.-Петербургъ, 1886, с. 891.

²⁰ **Стасюлевич, М.** Цит. съч., с. 894.

²¹ Пак там.

²² **Morrisson, Cecile.** Les croisades, p. 12.

²³ **Стасюлевич, М.** Цит. съч., с. 902.

²⁴ **Заборов, М. А.** Цит. съч., с. 49–50.